

MATURITNÝ OKRUH 10

LEXIKOGRAFICKÉ SPRACOVANIE SLOVNEJ ZÁSoby

Lexikografia = sa zaoberá teóriou a praxou zostavovania slovníkov

Pojmové (informatívne) slovníky = podávajú obsah pojmov, pre lexikológiu sú okrajové (ale môžete spomenúť)

- encyklopedický slovník (encyklopédia)
- univerzálny = obsahujúci súhrn vedomostí zo všetkých oblastí vedy, techniky, spoločnosti a pod.
- špeciálne = súhrn vedomostí z jednej špecifickej oblasti, napr. *Encyklopédia jazykovedy*

1. Knižné jazykové slovníky

Pravopisný slovník: je súčasťou *Pravidiel slovenského pravopisu* a obsahuje slová, s ktorými môžeme mať problémy pri písaní. *Pravidlá slovenského pravopisu* sú kodifikačnou príručkou, okrem slovníkovej časti prinášajú aj poučky a pravidlá.

Výkladový slovník: základný typ slovníka, vysvetľuje význam slov a slovných spojení

Slovník slovenského jazyka: obsahuje okolo 130 000 slov

Krátky slovník slovenského jazyka: najfrekvencovanejšie slová súčasnej slovenčiny, okolo 60 000 slov

Slovník cudzích slov: vysvetľuje význam cudzích slov a uvádza, z ktorého jazyka slovo pochádza

Ortoepický slovník: slovník spisovnej výslovnosti, uvádza slová v abecednom poradí a foneticky zapísanú správnu výslovnosť, je súčasťou *Pravidiel slovenskej výslovnosti*

Frazeologický slovník: vysvetľuje význam frazeologických jednotiek (frazéma, frazeologizmus, frazeologická jednotka = ustálené a pevné slovné spojenie s obrazným významom, napr. *Vzal nohy na plecia. ... Ako keby hrach na stenu hádzal.*)

Etymologický slovník: vysvetľuje pôvod slova, zachytáva slová podľa ich pôvodu

Prekladový slovník: najmenej dvojjazyčný

Dialektologický slovník: slovník nárečí

Synonymický slovník: obsahuje rovnoznačné slová, teda slová, ktoré ináč znejú, ale majú rovnaký význam, registruje synonymické rady slov

Terminologický slovník: zachytáva odbornú terminológiu danej oblasti

Historický slovník: slovník spracúvajúci lexiku istého obdobia, napr. predpisovného obdobia

Slovník skratiek

Slovník slangu, atď.

2. Elektronické jazykové slovníky

– elektronická podoba slovníkov, online-slovníky (najmä prekladové)

POZNÁMKA: Pri tomto maturitnom okruhu ovládať pojmy typu dialekt, slang – vysvetlené v iných MO.

Medzi kodifikačné príručky patria: Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu, Pravidlá slovenskej výslovnosti a Morfológia slovenského jazyka.

Krátky slovník slovenského jazyka je výkladový slovník a prináša hláskovo i písomne (pravopisne) kodifikované podoby slov, základné gramatické vlastnosti slov a ich zaradenie zo štýlového alebo funkčného hľadiska, pričom sa diferencujú spisovné a nespisovné, príp. nesprávne slová a výrazy.

Pravidlá slovenského pravopisu (PSP) sú základnou kodifikačnou príručkou, ktorá vychádza od r. 1931, prirodzene, v aktualizovanej podobe, pričom ostatná záväzná úprava PSP vyšla v roku 2000. PSP slúžia na výklad a opis písomných, resp. grafických prostriedkov, ktorými sa zachytáva primárna ústna, resp. hlásková podoba spisovnej

slovenčiny a tvorí sa písomný prejav.

Pravidlá slovenskej výslovnosti (2009), ktorých autorom je prof. Á. Kráľ, vychádzajú od r. 1984, sú základnou príručkou slovenskej výslovnosti, praktickou súčasťou tejto jazykovej príručky je ortoepický slovník, ktorý má vyše 300 strán.

Morfológia slovenského jazyka vyšla knižne v r. 1966. Zachytáva väčšinu tvarových prostriedkov spisovnej slovenčiny v čase jej publikovania, vystihuje ich štruktúru a na vhodnom materiáli ukazuje ich používanie v celej oblasti spisovného vyjadrovania.

POZNÁMKA: Kodifikačné príručky sú súčasťou aj iného maturitného okruhu.

LITERÁRNE DRUHY A ŽÁNRE

LYRIKA (poézia)

vyjadruje **pocity, nálady, myšlienky autora**

nemá dej

nemá postavy, ale lyrický subjekt (často splýva s autorom)

viazaný alebo voľný verš

využívajú sa **umelecké básnické prostriedky**

spoločenská lyrika: city, pocity, myšlienky, nálady a túžby sa týkajú celej spoločnosti, môže byť politická alebo občianska

ľúbostná lyrika: vyjadruje osobné, intímne city, lásku, zamilovanosť, obdiv k objektu citov, ale aj sklamanie či smútok z nenaplnenej lásky

osobná lyrika: autor vyjadruje city, pocity, vnútorný svet lyrického subjektu (radosť, smútok, bolesť)

úvahová (reflexívna) lyrika: básnik sa zamýšľa, uvažuje nad problémami, ktoré sa ho bezprostredne dotýkajú (citové či spoločenské problémy)

duchovná (náboženská) lyrika: náboženská tematika, slabší záujem autorov o osobnú sociálnu a spoločenskú problematiku

prírodná lyrika: vyjadruje city, nálady, vzťah k prírode, ktoré vznikli pod jej silným vplyvom

sonet = znelka, vznik v Taliansku, skladá sa zo 14 veršov, ktoré sú zoradené do dvoch 4-veršových a dvoch 3-veršových strof (4 4 3 3)

- obsah sonetu je rozdelený na tézu, antitézu a syntézu (téza je v prvom štvorverší a hovorí o vzniku nejakého problému, antitézu obsahuje druhé štvorveršie a hovorí o negácii, teda riešení konkrétneho problému, posledné dve trojveršia tvoria syntézu, t.j. pointu)

populárna pieseň = určená širokým vrstvám obyvateľstva, všeobecne známa a populárna pieseň, vyjadruje pocity a vkus príslušnej generácie, podlieha móde, autormi sú textári a hudobní skladatelia

óda = vyniká nadnesenosťou, pátosom, básnik sa v nej oslavným spôsobom vyjadruje a vyslovuje o významnej téme, charakterizuje ju isté vzrušenie, nadšené city, vzletná forma, inými slovami: ÓDA JE OSLAVNÁ BÁSEŇ

elégia = žalospev, vyjadruje žiaľ básnika nad nejakou smutnou skutočnosťou

epitaf = nápis na náhrobnom kameni

epigram = vyjadruje satirický vzťah k osobám alebo javom

EPIKA (próza)

zakladá sa na deji, na rozprávaní príbehu, udalostí (typická je časová postupnosť)

autora v nej zastupuje rozprávač

veršovaná epika (balada, epos, historická pieseň) a *neveršovaná epika* (poviedka, román, novela, ...)

malé (poviedka, anekdota, bájka), *stredné* (novela, balada, legenda) a *veľké epické žánre* (román, epos)

poviedka = malý epický žáner

- zachytáva jednu udalosť zo života, vystupuje málo postáv, ktoré sú vykreslené ako skutočné ľudské **charaktery** (vid'. *Maco Mlieč*, *Ondráš Machuľa*), postavy vstupujú do deja sformované, **nevyvíjajú sa**

- v porovnaní s novelou sa vyznačuje **pokojnejším opisom deja, menšou intenzitou dramatickosti a napätia**

novela = epický žáner **stredného rozsahu**

- zobrazuje **jeden príbeh, udalosť alebo súbor niekoľkých udalostí**, ktoré uzatvára **neočakávaný, náhly zvrát a rozuzlenie konfliktu**, zameriava sa na ústrednú dejovú líniu, **nie sú v nej opisné zložky a epizódy, menej postáv** (4-5)

román = veľký epický žáner

- **množstvo postáv**, ktoré sa **vyvíjajú**, **veľmi dôležitý je rozprávač**, **široký okruh života**, obyčajne v **dlhšom časovom rozpätí**, dej býva **zložitý**, časť zobrazovaných udalostí tvorí **hlavnú dejovú líniu**, iné tvoria **vedľajšie dejové línie románu**, spojením viacerých románov do jedného celku vznikajú **dilógie, trilógie a románové cykly**

druhy románu: historický, dobrodružný, vedecko-fantastický, cestopisný, dievčenský, biografický, detektívny, román-rieka, ...

epos = **rozsiahly a veršovaný žáner**, hovorí o **významných udalostiach a hrdinoch nejakého národa**

- kladie sa **veľký dôraz na výnimočnosť** (výnimočné udalosti, ľudia, charaktery), **hlavná postava** je osoba

s výnimočnými vlastnosťami a schopnosťami, vystupujú tu **bohovia, polobohovia**, ktorí často **hrdinom poradia**, poskytnú nejaký čarovný predmet, **autor spomaľuje dej** eposu **rôznymi spôsobmi** (opakovania, podrobné opisy predmetov, ľudí), t.j. **cieľom eposu nie je rýchle rozuzlenie**

- **záväzná kompozícia**: **propozícia** (krátke naznačenie deja), **invokácia** (vzývanie múz alebo bohov), **enumerácia** (opisy), **zásah bohov do deja**

balada = epický žáner ľudovej slovesnosti

- krátky a jednoduchý **dej** má **rýchly spád**, je **smutný, pochmúrny** a zvyčajne sa **končí tragicky**, **hrdinom** býva **človek** (z rôznych spoločenských vrstiev), **ktorý sa niečím previnil**, často **nadprirodzené postavy** (nemŕtvi, víly, strašidlá) a **deje** (prekliatie)

báj = najstaršia podoba ľudovej slovesnosti

- vysvetľuje **predstavy ľudí o vzniku sveta, človeka, prírodných javov**, vystupujú v nej **bohovia, polobohovia a iné nadprirodzené bytosti**, *súbor báji národa sa nazýva mytológia (bájoslovie)*

DRÁMA

neprítomnosť rozprávača

základ drámy tvoria **monológy a dialógy** (veršované alebo neveršované)

dramatické žánre sú určené predovšetkým na scénickú realizáciu

členenie na dejstvá, scény, výstupy

divadelná hra = **dramatické literárne dielo**, ktoré je vhodné **na divadelné predvádzanie**

- **realizuje sa na** špeciálne upravenom priestore, t.j. **javisku**

- *predpremiéra, premiéra, repríza a derniéra*

režisér = tvorca koncepcie a spôsobu stvárnenia divadelnej hry

herci = stvárajú postavy hry

dramaturgia = umelecká činnosť zameraná na prípravu repertoáru a jeho častí

inscenácia = premena literárneho diela na divadelnú alebo televíznu hru

tragédia = vznikla v antickom Grécku, najstarší dramatický žáner

- individuálny alebo spoločenský konflikt
- boj jednotlivca alebo skupiny s nepriateľom, končí tragicky
- hlavnou postavou je výnimočný človek, ktorý sa často odmieta vzdať

komédia (veselohra) = vznikla v antickom Grécku

- jej cieľom je vyvolať smiech
- už základný konflikt je komický, lebo hrdina si buď určí nezmyselný cieľ alebo si zvolí neprimerané prostriedky na jeho dosiahnutie
- zobrazuje smiešnosť, komickosť a nezmyselnosť niektorých stránok ľudského života (predovšetkým negatívne vlastnosti človeka, záporné javy spoločnosti)

fraška: druh komédie, v ktorej prevláda situačná komika a zveličovanie

činohra = vznikla miešaním prvkov tragédie a komédie v 18. a 19. storočí

- má viac prvkov tragédie ako komédie, pretože je predovšetkým vážna, ALE nekončí tragicky
- zobrazuje vážne a aktuálne spoločenské problémy
- hrdinami činohry sú ľudia bežného života

muzikál = žáner hudobného divadla, ktorý je symbiózou slovesného textu, hudby, spevu a tanca